

Entre la realitat i la ficció: Crear contes col·lectivament per pensar el futur de l'aigua

Alba Castelltort
Neus Sanmartí

“Feia mesos que no plovia i una calor que fonia les pedres havia convertit la Terra en un lloc difícil per viure-hi [...]” Així comença el conte que va escriure la classe “del Futur” de l'escola Els Pins de Barcelona. El conte, però, és el resultat d'una història que s'inicia molt abans. Una història en la qual diferents professionals, cadascun des de la seva expertesa, treballen conjuntament i es posen d'acord per ajudar un grup d'alumnes de primària a construir un conte que ajudi a pensar sobre l'aigua i el futur.

Tot va començar a principis del curs 2012-2013, quan l'escola Els Pins de Barcelona va decidir fer un projecte de centre en què cada classe aprofundís un aspecte diferent de l'aigua. El grup classe “del Futur”, de quart de primària, es va plantejar una pregunta: “¿Què passarà amb l'aigua en el futur?” Per respondre-la calia conèixer l'ús que fem de l'aigua en l'àmbit urbà (com ens arriba, com la utilitzem, com s'embruta, com es neteja, etc.), i també el seu cicle natural (on trobem aigua, en quins estats, com circula, etc.). Calia, doncs, introduir i aprofundir els coneixements científics i al mateix temps promoure valors i accions ambientals.

Com a síntesi del projecte i amb l'acompanyament del Programa Agenda 21 Escolar de Barcelona i el Departament de Didàctica de les Ciències de la UAB, es va fer una activitat de pictoescriptura col·lectiva sota el guiatge de VoxPrima.¹ L'objectiu era doble: identificar els coneixements científics i les actituds de respecte pel medi ambient que s'abordaven en el procés de construcció d'un conte, i estimular el desenvolupament de valors i actituds com ara

ALBA CASTELLTORT/DIANA PUJOL

la responsabilitat, el compromís i l'acció conscient per aconseguir un futur més sostenible des del punt de vista mediambiental.

Una història que acaba amb un conte

VoxPrima és una iniciativa dirigida als infants que impulsen un equip d'escriptors i il·lustradors i que té com a principal finalitat educar en la creativitat. En aquesta intencionada relació entre l'educació de la creativitat i l'educació ambiental hi han dues raons principals. En primer lloc, perquè davant la incertesa de la problemàtica ambiental ens cal ser creatius per a cercar noves solucions i portar-les a terme. I, en segon lloc, pel fet que de ser creatius també se n'aprèn i que les activitats com aquesta, que combinen processos individuals i col·lectius, permeten als participants sentir que són capaços d'aportar idees. Això enforteix la confiança en un mateix, però també en el grup, ja que és dins d'aquest on cada persona va construint les seves idees i valors al

costat de les altres, però sense deixar de tenir un paper protagonista. Les activitats creatives de pictoescriptura conviden els infants a viure en primera persona el procés de creació d'un llibre. Aquest procés parteix de la il·lustració com a principal element per a la construcció de la narració, ja que els seus impulsors consideren que la majoria d'infants primerament necessiten crear un personatge i el seu món a través del dibuix, per després escriure'n la història que es volen inventar.

Aquesta proposta fomenta el llenguatge oral, l'escrit i la creativitat, i en el cas que presentem també ha permès posar en joc els aprenentatges realitzats al llarg del curs sobre l'aigua i ha ajudat a pensar en el futur gràcies a la cerca de solucions per fer front al problema de la sequera que havia sorgit en la construcció del conte.

Va ser imprescindible fer una trobada prèvia amb les dinamitzadores de les sessions per informar-les sobre els continguts que els alumnes havien abordat al llarg del projecte (el cicle natural de l'aigua i l'aprofitament urbà d'aquesta) i les dificultats de conscienciació que els mestres havien detectat en ells (sobre els contaminants de l'aigua i la relació que tenen amb les accions quotidianes del ciutadà, la presència d'aigua subterrània, els consums indirectes d'aigua, etc.), i també per pensar entre tots estratègies que servissin per a qüestionar determinats tòpics, com ara el del gran paper que es diu que té la tecnologia en la solució de tots els problemes ambientals; en definitiva, per ajudar els alumnes a pensar en el futur.

Per regla general, quan els infants de quart pensen en el futur, s'imaginen un món ple de robots i de tecnologia que facilitarà la qualitat de vida de les persones i solucionarà tots els problemes de la societat. Aquesta idea tan arrelada tenia molts números d'aparèixer en el procés de construcció de la narració, i per això calia posar-los algun obstacle que els incités a trobar alternatives. La proposta pactada va ser introduir la qüestió energètica recordant que les màquines (com ara les que permeten obtenir aigua neta) no funcionen pas soles, sinó que les fa anar l'energia, i que moltes fonts d'energia consumeixen recursos naturals i/o contaminen. D'altra banda, també interessava promoure una visió de futur compromesa amb la vida i el món en general, de manera que l'activitat ajudés els infants a prendre consciència sobre com les pròpies decisions tenen una incidència en el present i en el futur. A principi de curs se'ls hi havia plantejat la pregunta "¿Què creus que passarà amb l'aigua en el futur?", i les respostes van mostrar que el grup estava dividit entre visions oposades que mostraven ben poca implicació personal en el problema. Mentre el 44% manifestaven una visió optimista (hi haurà més aigua, estarà més neta, tindrà més bon gust, etc.), el 40% tenien una opinió totalment contrària (hi haurà menys aigua, estarà més bruta, serà més cara, ens en faltirà, etc.). I només tres infants exposaven

una visió incerta del futur (hi haurà més aigua o menys, n'hi haurà més o estarà més bruta, etc.) i tan sols un creia que el futur estaria vinculat a les actituds mediambientals que tinguessin les persones (si malgastem aigua, ens en quedarem sense).

El procés de creació col·lectiva

El 6 de maig del 2013, l'escriptora Anna Manso, l'il·lustrador Lluís Cadafalch i la representant de VoxPrima Roser Ballesteros arriben a l'aula de la classe "del Futur". La càmera i la gravadora ja estan preparades. La Diana Pujol, la mestra del grup classe, ha disposat els alumnes en semicercle i sense taules. Primerament la Diana els presenta: "En Lluís és il·lustrador i l'Anna és escriptora, però avui, juntament amb la Roser, han vingut a l'escola per ajudar-nos a escriure." A continuació, l'Anna contextualitza l'activitat que es farà: "Avui heu d'aprofitar tots els coneixements que teniu sobre l'aigua per a inventar-vos un conte que parli de com serà el futur de l'aigua." I els explica com s'organitzarà la sessió: "Primerament pensarem els protagonistes, i en Lluís els dibuixarà. I després els votarem i començarem a pensar la seva història."

Es comença fent una pluja d'idees sobre els possibles personatges de la història i l'il·lustrador en va fent els primers dibuixos: "El mar Mediterrani; una vamba viva; una dentadura postissa; una gota d'aigua mig dolça mig salada; un robot amb aspecte

humà; un núvol de tempesta que pot canviar (glaç, boira, etc.); un cervell amb ulls, boca, potes i molt somiador; un arbre que camina; un goril·la maldestre; un tigre gegant d'ulls blaus." A continuació es fa la votació i en surten dos: una gota d'aigua mig dolça mig salada (amb peixos d'aigua dolça i d'aigua salada al seu interior), i un cervell somiador.

La gota d'aigua i el cervell somiador acaben sent dos personatges molt apropiats per a parlar de l'aigua i el futur. El cervell somiador actua com a mediador en el diàleg entre realitat i ficció que emergeix del conte, ja que personifica l'objectiu que es persegueix d'ajudar l'alumne a sentir-se capaç d'imaginar tot confiant en les seves pròpies idees, a col·laborar amb els companys i a tenir una actitud activa davant els obstacles i problemes que s'aniran teixint al llarg de la conversa.

L'Anna proposa la tasca següent: "Per a inventar-nos el conte, hem de saber a quin entorn viuen aquests personatges, què els passa..." Les idees ja comencen a brollar més ràpidament, i totes les van anotant a la pissarra digital: "Una caseta a la platja; la gota surt de l'aigua amb els dos peixets; a la caseta, hi viu un cervell somiador; el cervell té unes idees meravelloses, però no se les acaba de creure."

Quan es planteja què els passa als protagonistes és quan comença a sortir una gran diversitat de coneixements sobre l'aigua. Entre la realitat i la ficció, els infants parlen

A.C./D.P.

A.C./D.P.

tant de conceptes científics (la sequera, l'evaporació de l'aigua, la contaminació, la necessitat d'aigua, etc.) com fantàstics (que els amics de la gota s'han evaporat, que la gota pateix pels seus peixets, que si s'inclina pot fer brotar aigua dolça i omplir rius, o bé aigua salada i omplir mars, etc.).

Al llarg de la conversa, la idea de la sequera comença a tenir un pes important en l'argument de la història. L'escriptora formula una nova pregunta: "¿Per què hi ha sequera?" Malgrat que a la classe no s'ha tractat aquest tema, els alumnes, ja amb tota confiança i també a cavall entre la realitat i la ficció, fan propostes que arrenquen de les seves idees prèvies: "Ha arribat un núvol de sorra del Sàhara; el sol és molt gran i xucla molta aigua; ha arribat la fi del món; els humans han fet una màquina que consumeix tanta aigua que això fa que no plougui; ja no tenim reserves d'aigua, plou poc i tenim aigua contaminada; el Sol vol fer-se amic / té curiositat de la Terra, però quan s'hi acostava massa provoca sequera, etc." I és en aquest punt on s'acaba definint el repte de la història: *aturar una sequera*. La primera sessió acaba amb moltes

idees recollides, i l'Anna Manso se les enduu a casa per endreçar-les i escriure'n la primera part de la història. Tot i que els infants fan moltes propostes per aturar la sequera, l'escriptora prepara un text ple d'obstacles perquè la solució no sigui gaire senzilla ni evident: "Si la gota es decantés cap a la seva part no salada, podria omplir els pous, però no ho fa perquè estan contaminats; la màquina amb la pantalla gegant per a protegir la Terra dels rajos del Sol no es pot construir perquè necessitaria massa energia; només hi ha un núvol de tempesta, però vola massa ràpid per a poder atrapar-lo i demanar-li que faci ploure." Cal continuar, doncs, imaginant solucions. I és en aquest punt que cadascun dels infants haurà de construir el seu propi final.

El procés de creació individual

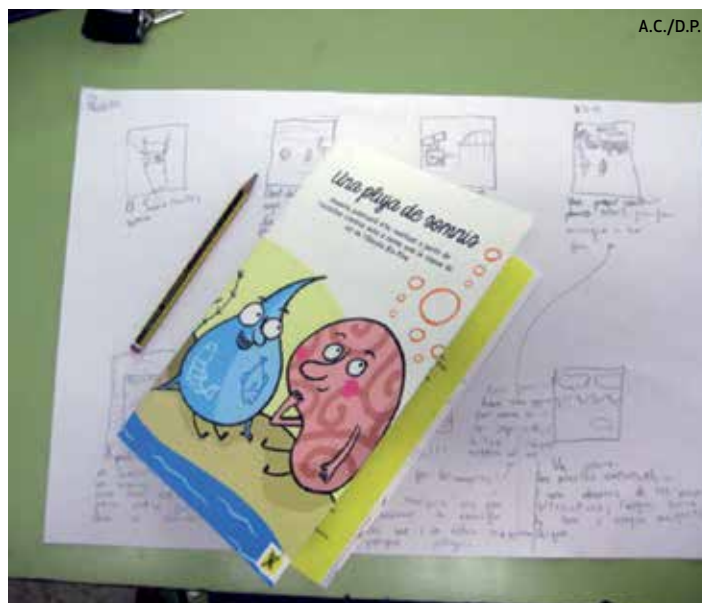
El 5 de juny del 2013, precisament el Dia Mundial del Medi Ambient, VoxPrima torna a l'escola amb una capsula plena d'exemplars editats amb el conte, que han titulat: *Una pluja de somnis*.² Quan es reparteixen, la classe "del Futur" resta en silenci. Després d'una lectura col·lectiva, es comença el procés de creació individual. Cada alumne ha de pensar el seu propi final. En un full DIN A-3 comencen a dibuixar, escriure, esborrar..., tot dialogant amb els companys, amb la mestra, amb l'escriptora, i llegint la història

una vegada i altra vegada. El clima de la sessió és extraordinari. Al cap d'uns quants dies, els vint-i-cinc contes queden enllestits.

Els infants, per fi, *¿com han resolt en els seus relats el problema de la sequera?* Doncs plasmant les diferents visions que conviuen en la nostra societat sobre com afrontar la problemàtica ambiental: la negacionista (la inexistència de problemes mediambientals), la tecnològica (la idea que únicament la ciència i la tecnologia els resoldran) i l'ambientalista (l'adopció d'estratègies de previsió i correcció d'aquests problemes). Segurament condicionats pel fet d'haver d'escriure un conte, més de la meitat del grup (el 56%) han optat per solucionar la història amb accions de fantasia (per exemple, convèncer un núvol perquè fes ploure; canviar el Sol de lloc; viatjar al passat per agafar aigua d'aquella època; curar el Sol, que estava malalt, ja que aquest era el motiu de l'escalfament de la Terra), o bé consistents en la construcció de màquines màgiques (que aconseguïen fabricar núvols i fer ploure, que refredes el Sol, etc.); això sí, per a resoldre el problema de com fer-les funcionar, la majoria d'infants han optat per *energies renovables*. El 16% del grup no han solucionat el problema i han decidit fugir a un altre planeta o bé inventar-se una història diferent. Els alumnes restants han construït històries que combinen la ficció i la

A.C./D.P.

A.C./D.P.

El futur no està pas escrit, sinó que tenim la responsabilitat d'escriure'l individualment i col·lectivament, tal com hem intentat fer en aquestes sessions de pictoescriptura.

realitat: una part del grup (el 16%) també han pensat en tecnologies més o menys reals i han inventat màquines per a depurar l'aigua (com ara un esprai que depura l'aigua, o una màquina que neteja la brutícia dels pous), i l'altra part del grup (el 12%) han incorporat la idea de la *prevenció dels problemes* (les persones tenen més cura de l'aigua i ja no l'embruten tant; abans de tornar-la al medi, l'aigua es depura; o els protagonistes creen una colla que es dedica a tenir cura del planeta).

És cert que els vint-i-cinc relats escrits pels alumnes de la classe "del Futur" tenen una bona dosi de fantasia, però també ho és que inclouen una gran riquesa de coneixements tant científics com mediambientals, i que tots fan propostes per a afrontar el problema. L'experiència, tot i ser enriquidora, ens ha fet sorgir nous interrogants lligats a la dificultat d'escriure contes amb base científica que promoguin actituds ambientals (sense caure en l'adoctrinament) i que, a més a més, continguin una bona dosi d'imaginació.

¿Què hauríem de canviar en aquesta

activitat perquè en sortissin més idees científiques i no tantes de fantasia? Si es vol crear un conte científic, ¿cal establir algun límit? Si parléssim de crear un conte de ciència-ficció, ¿llavors els alumnes pensarien més en l'abast i els límits de la tecnologia i en els conceptes científics? ¿Els pocs coneixements que els infants tenien sobre les causes de la sequera van ser un obstacle per a poder imaginar solucions més vinculades a les actituds de les persones? ¿Com podríem aconseguir que les idees sorgides en el procés de creació d'un conte tornin a la realitat i serveixin com a base de la reflexió sobre el nostre compromís amb el planeta?

Per acabar

A Catalunya, la qüestió de l'aigua és socialment molt rellevant i molt complexa perquè hi interactuen factors de quantitat, de qualitat i de relació de la societat amb el medi. I cada vegada ho serà més. Experiències com aquestes ens permeten aproximar-nos a la problemàtica mediambiental de l'aigua des d'una perspectiva diferent. A més a més, el fet d'incloure una mirada cap al futur

ha estat clau per a poder promoure la reflexió sobre les actituds. Aquesta reflexió és necessària perquè les representacions de les persones sobre el futur individual i col·lectiu tenen una influència en la seva predisposició a la participació social. El fet de vincular l'escriptura, la il·lustració, el diàleg, els coneixements científics, la problemàtica mediambiental, la capacitat d'imaginar i l'actitud de les persones ha estat una estratègia molt interessant més enllà de la temàtica tractada. Pensem que aquesta proposta pot permetre obrir noves reflexions a l'aula que contribueixin a incrementar el paper protagonista dels infants davant els fets del món, a enfortir la confiança en les pròpies idees i en la pròpia capacitat creativa per a imaginar solucions, i a despertar la responsabilitat i el compromís per a construir un futur més sostenible. ■

1. Més informació sobre el Voxprima, a <http://voxprima.com/ca/>
2. Vegeu una part del conte a: <http://voxprima.com/ca/conte/una-pluja-de-somnis/>